

Verižni (lančani) račun

Ksenija Pukšec¹ i Josip Matejaš², Zagreb

Uvod

Verižni (lančani) račun je postupak nalaženja veze između dviju veličina koje su međusobno vezane nizom proporcionalnih veličina. To je jedan od elementarnih računa gospodarske matematike (vidjeti [2]) koji se provodi po vrlo jednostavnim pravilima, a ima široku primjenu. Može se koristiti za preračunavanje mjernih jedinica, pa njime jednostavno uspoređujemo količine, mase, volumene, duljine, cijene, novčane vrijednosti itd. (vidjeti [1], [3]), a koje su izražene jedinicama iz različitih mjernih sustava. Neke od tih primjena navodimo u ovom prilogu.

Pravila postavljanja lančanog računa

Pravila postavljanja i postupak provođenja lančanog računa objašnjavamo na sljedećem slikovitom primjeru.

Primjer 1. Ako 5 banana ima masu kao 8 jabuka, 20 limuna kao 12 naranči, 4 kruške kao 10 šljiva, 5 limuna kao 2 banane te 6 jabuka kao 9 krušaka, koliko šljiva ima masu kao jedna naranča?

Čitajući zadatak vidimo da je dosta “zapatljan”, tako da nije odmah jasno odakle početi. Ako navedeno voće označimo njegovim početnim slovom (b , j , l , n , k , $š$), iz uvjeta zadatka imamo

$$5b = 8j \implies b = \frac{8}{5}j, \quad (1)$$

$$20l = 12n \implies n = \frac{20}{12}l, \quad (2)$$

$$4k = 10š \implies k = \frac{10}{4}š, \quad (3)$$

$$5l = 2b \implies l = \frac{2}{5}b, \quad (4)$$

$$6j = 9k \implies j = \frac{9}{6}k. \quad (5)$$

¹ Studentica i demonstratorica iz matematike na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu (puksec@gmail.com).

² Docent na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu (josip.matejas@kr.htnet.hr).

Koristeći sada dobivene relacije sljedećim redom: (2), (4), (1), (5) i (3), dobivamo

$$n = \frac{20}{12} l = \frac{20}{12} \cdot \frac{2}{5} b = \dots = \frac{20 \cdot 2 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 10}{12 \cdot 5 \cdot 5 \cdot 6 \cdot 4} \text{ š} = 4\text{š}, \quad (6)$$

dakle, jedna naranča ima masu kao 4 šljive.

U skladu s relacijom (6), uvjete zadatka možemo zapisati i ovako

$$\begin{array}{l|l} x \text{ š} & 1 n \\ 12 n & 20 l \\ 5 l & 2 b \\ 5 b & 8 j \\ 6 j & 9 k \\ 4 k & 10 \text{ š} \end{array}$$

a što predstavlja zapis u obliku *lančanog računa*. Iz navedenog zapisa i jednakosti (6), lako uočavamo sljedeća pravila postavljanja lančanog računa:

1. Lančani račun započinje pitanjem (kojim je definirana nepoznanica).
2. Novi redak lančanog računa počinje onom veličinom (jedinicom) kojom je prethodni redak završio.
3. Račun završava onom veličinom (jedinicom) kojom je i započeo.
4. Nepoznanicu izračunamo kao kvocijent umnoška desne i umnoška preostalih članova lijeve strane.

Iz pravila 2 i 3 vidimo smisao naziva verižni (lančani) račun. Primijetimo da je pravilo 4 ekvivalentno činjenici da je umnožak desne strane jednak umnošku lijeve strane.

Primjene

Od vrlo raznolikih primjena lančanog računa navodimo neke od njih, uglavnom ekonomskog karaktera. Počnimo sljedećim praktičnim primjerom.

Primjer 2. Prilikom geološkog ispitivanja novog nalazišta aluminijske rude dobiveni su sljedeći podaci. Iz 40 kg rude u prvoj fazi prerade dobije se 2.15 kg boksita. Kemijskim postupkom u drugoj fazi prerade iz 1.4 kg boksita dobije se 425 g aluminijske okside. Elektrolizom u trećoj fazi prerade iz 350 g aluminijske okside dobije se 155 g aluminijske. Da li je ovo nalazište isplativo za korištenje ako znamo da je isplativo prerada one rude koja sadrži bar 1% aluminijske?

Sve količine izražavamo u gramima. Postavljamo pitanje: koliko je rude potrebno za proizvodnju jednog grama aluminijske? Imamo

$$\begin{array}{l|l} x \text{ rude} & 1 \text{ al.} \\ 155 \text{ al.} & 350 \text{ al.oks.} \\ 425 \text{ al.oks.} & 1400 \text{ boks.} \\ 2150 \text{ boks.} & 40000 \text{ rude} \end{array}$$

pa je

$$x = \frac{1 \cdot 350 \cdot 1400 \cdot 40000}{155 \cdot 425 \cdot 2150} \approx 138.39.$$

Dakle, za 1 gram aluminija potrebno je nešto više od 138 grama rude a to znači da je sadržaj aluminija manji od 1% pa nalazište nije isplativo.

Određenim poopćavanjem uvjeta na koje se lančani račun primjenjuje, dolazimo do sljedećeg teorijskog primjera.

Primjer 3. Zadan je linearni sustav

$$a_k x_k = b_{k+1} x_{k+1}, \quad a_k, b_{k+1} \neq 0, \quad k = 1, 2, \dots, n, \quad x_{n+1} = x_1$$

gdje su $x_1, x_2, \dots, x_n$ nepoznanice. Za zadane indekse $i, j \in \{1, 2, \dots, n\}$ odredite α_{ij} takve da vrijedi $x_i = \alpha_{ij} x_j$.

Ako je $i = j$ tada je očito $\alpha_{ij} = 1$. Ako je $i < j$ tada imamo

$$\begin{array}{l|l} \alpha_{ij} x_j & x_i \\ a_i x_i & b_{i+1} x_{i+1} \\ a_{i+1} x_{i+1} & b_{i+2} x_{i+2} \\ \dots & \dots \\ a_{j-1} x_{j-1} & b_j x_j \end{array} \implies \alpha_{ij} = \frac{b_{i+1} b_{i+2} \dots b_j}{a_i a_{i+1} \dots a_{j-1}} = \frac{\prod_{k=i+1}^j b_k}{\prod_{k=i}^{j-1} a_k},$$

gdje $\prod$ označava operator umnoška.

Za $i > j$ u dobivenoj relaciji indeksima i i j zamijenimo mjesta te uvažimo da je $\alpha_{ij} = 1/\alpha_{ji}$. Vratimo se opet praktičnim primjenama.

Primjer 4. Jedno zagrebačko uvozno-izvorno poduzeće uvozi 2500 litara šampanjca iz Francuske za 15 000 EUR. Odredite cijenu tog šampanjca u Zagrebu ako poduzeće za 1 EUR plaća 7.42 HRK, transportni troškovi su 8% a carina 15% nabavne cijene, marža je 5% tako dobivene veleprodajne cijene a PDV je 22%.

Jednostavno slijedimo pravila lančanog računa

$$\begin{array}{l|l} x \text{ HRK} & 1 \text{ l} \\ 2500 \text{ l} & 15\,000 \text{ EUR} \\ 1 \text{ EUR} & 7.42 \text{ HRK} \\ 100 \text{ HRK} & 123 \text{ HRK (t.t. i carina)} \\ 100 \text{ HRK} & 105 \text{ HRK (marža)} \\ 100 \text{ HRK} & 122 \text{ HRK (PDV)} \end{array} \implies x = 70.15 \text{ HRK.}$$

Primijetimo da smo, po pravilima, račun mogli završiti nakon trećeg retka a zatim primijeniti postotni račun (tri puta). Međutim, kao što vidimo, sve se to može elegantno ukorporirati u sam lančani račun u skladu s njegovim pravilima. Tako npr. obračunati maržu od 5% znači da svakih 100 novčanih jedinica (HRK) cijene sada postaje 105 itd.

Preračunavanje mjernih i novčanih jedinica jedna je od značajnih primjena lančanog računa. Takav je i sljedeći primjer.

Primjer 5. Ako za 2297 kuna i 10 lipa dobijemo 380 USD, za 4059 kuna i 22 lipa dobijemo 550 EUR a za 6300 EUR trebamo platiti 7665 USD, koliko EUR možemo dobiti za 9999 kuna i 99 lipa?

Primijetimo da, prema uvjetima zadatka, imamo dvije mogućnosti:

1. Za HRK kupujemo EUR:

$$\begin{array}{l|l} x_1 \text{ EUR} & 9999.99 \text{ HRK} \\ 4059.22 \text{ HRK} & 550 \text{ EUR} \end{array} \implies x_1 = 1354.94 \text{ EUR.}$$

2. Za HRK kupujemo USD a zatim za USD kupujemo EUR:

$$\begin{array}{l|l} x_2 \text{ EUR} & 9999.99 \text{ HRK} \\ 2297.10 \text{ HRK} & 380 \text{ USD} \\ 7665 \text{ USD} & 6300 \text{ EUR} \end{array} \implies x_2 = 1359.66 \text{ EUR.}$$

Vidimo da smo, zbog razlike u tečaju pojedinih deviza, dobili različite rezultate pa možemo birati povoljniju mogućnost a to je za nas prva od njih. Takav postupak naziva se *arbitražom deviza i roba*: razlike u cijenama roba i tečaju deviza na različitim tržištima možemo iskoristiti u svrhu povoljnijeg podmirenja dugovanja ili potraživanja, jeftinije kupnje ili skuplje prodaje te ostvarivanja bolje diferencije (zarade) itd. Tu je jedna od najznačajnijih primjena lančanog računa u ekonomiji. Pokažimo arbitražu na još nekim primjerima.

Primjer 6. Kako hrvatski turist može najpovoljnije kupiti kameru u Budimpešti čija je cijena 150 000 HUF, ako u Budimpešti notira deviza Beča 275 a deviza Zagreba 3400, dok u Zagrebu notira deviza Budimpešte 2.80 a deviza Beča 7.33?

Svaka deviza je novac koji na određenom tržištu ima određenu cijenu koju nazivamo *tečaj*. Ako je tečaj zadan (poznat) tada kažemo da deviza *kotira* ili *notira* na tom tržištu. Notiranje može biti izravno (broj jedinica domaće valute za 1 ili 100 jedinica strane) koje je na tržištima najčešće ili posredno (broj jedinica strane valute za 1 ili 100 jedinica domaće). Tako uvjeti zadatka znače da je u Budimpešti: 275 HUF = 1 EUR, 3400 HUF = 100 HRK, odnosno u Zagrebu: 2.80 HRK = 100 HUF, 7.33 HRK = 1 EUR.

Vidimo da hrvatski turist ima tri mogućnosti:

1. Promjena HRK u HUF u Budimpešti

$$\begin{array}{l|l} x_1 \text{ HRK} & 150\,000 \text{ HUF} \\ 3400 \text{ HUF} & 100 \text{ HRK} \end{array} \implies x_1 = 4411.76 \text{ HRK.}$$

2. Kupnja EUR u Zagrebu i promjena EUR u HUF u Budimpešti

$$\begin{array}{l|l} x_2 \text{ HRK} & 150\,000 \text{ HUF} \\ 275 \text{ HUF} & 1 \text{ EUR} \\ 1 \text{ EUR} & 7.33 \text{ HRK} \end{array} \implies x_2 = 3998.18 \text{ HRK.}$$

3. Kupnja HUF u Zagrebu

$$\begin{array}{l|l} x_3 \text{ HRK} & 150\,000 \text{ HUF} \\ 100 \text{ HUF} & 2.8 \text{ HRK} \end{array} \implies x_3 = 4200 \text{ HRK.}$$

Za turista je najpovoljnija druga mogućnost. Uočimo osnovno značenje dobivenih rezultata: u svakoj od ove tri mogućnosti hrvatski turist treba platiti različit iznos HRK, dok trgovac u Budimpešti uvijek dobiva 150 000 HUF. Ne radi se tu o nikakvoj prijevari ili smicalici, dobivene razlike su posljedica razlika u tečaju pojedinih deviza na različitim tržištima. Očito je da u praksi, ako promatramo i neke druge valute, imamo još više mogućnosti.

Primjer 7. Gdje će uvozno-izvozna tvrtka iz Zagreba kupiti a gdje prodati aluminij ako je cijena aluminija u Sydneyu 22.85 AUD za 25 lb (lb = pound = 453.6 g), u New Yorku 1580 USD za 1 l.t. (l.t. = long tone = 1016 kg), u Osaki 110 000 JPY za 150 kann (kann = 3.75 kg), te ako Zagreb notira devizu Sydneya 4.38, devizu New Yorka 5.76 i devizu Osake 4.64, a troškovi transporta su u Sydneyu 16%, New Yorku 15% i Osaki 14%?

Vidimo da su cijene izražene u različitim valutama i različitim količinskim jedinicama. Kako nije dana količina aluminija koju treba kupiti (prodati), izabiremo je proizvoljno. Pitamo se: koliko HRK treba tvrtka izdvojiti za neku fiksnu količinu aluminija (npr. 1000 kg)? Imamo tri mogućnosti:

1. Kupnja (prodaja) aluminija u Sydneyu

x_1 HRK	1000 kg	$\implies$	$x_1 = 10\,237.77$ HRK.
0.4536 kg	1 lb		
25 lb	22.85 AUD		
1 AUD	4.38 HRK		
100 HRK	116 HRK		

2. Kupnja (prodaja) aluminija u New Yorku

x_2 HRK	1000 kg	$\implies$	$x_2 = 10\,301.10$ HRK.
1016 kg	1580 USD		
1 USD	5.76 HRK		
100 HRK	115 HRK		

3. Kupnja (prodaja) aluminija u Osaki

x_3 HRK	1000 kg	$\implies$	$x_3 = 10\,344.11$ HRK.
3.75 kg	1 kann		
150 kann	110 000 JPY		
100 JPY	4.64 HRK		
100 HRK	114 HRK		

Za tvrtku je najpovoljnija kupnja u Sydneyu a prodaja u Osaki. Pri tome se ostvaruje diferencija (zarada) od $10\,344.11 - 10\,237.77 = 106.34$ HRK na svakih 1000 kg. Na temelju te diferencije procjenjujemo isplativost ulaska u navedeni uvozno-izvozni posao.

Na kraju napomenimo, a što je jasno iz navedenih primjera, da se kod arbitraže koju provodimo lančanim računom u svim razmatranim mogućnostima, u svrhu direktne usporedbe, treba postaviti *isto pitanje*.

Zadaci za vježbu

1. Srednja udaljenost Mjeseca od Zemlje je 384 400 km. Ako je 1 px (pixel) = $263.6 \mu\text{m}$, 1 ft (stopa) = 12 in (inč) = 30.48 cm, 1 mi (milja) = 1609 km te 1 ls (svjetlosna sekunda) = 299 800 km, izrazite navedenu udaljenost u pixelima, inčima, miljama i svjetlosnim sekundama.

Rješenje. $1\,458\,270\,106\,222\text{ px} = 15\,133\,858\,268\text{ in} = 238\,906.153\text{ mi} = 1.2822\text{ ls.}$

2. Ako 50 AUD vrijedi kao 4520 JPY, 120 GBP kao 255 CAD a 10 000 JPY kao 45 GBP, koliko CAD vrijedi 100 AUD?

Rješenje. 86.445 CAD.

3. Pas, mačak i miš ugledaše komad sira i istovremeno pojuriše prema njemu. Ako je pas udaljen od sira 27 svojih skokova, mačak 23 svoja skoka a miš 50 svojih skokova, tko će od njih prvi ugrabiti sir? Znamo da 3 skoka psa imaju istu duljinu kao i 5 skokova mačka a 2 mačja skoka iste su duljine kao i 9 skokova miša. Znamo također da je mačak dvostruko brži od miša a pas dvostruko brži od mačka.

Rješenje. Udaljenost od sira izrazimo u mišjim skokovima: pas 202.5, mačak 103.5, miš 50. S obzirom na njihove brzine, prvi dolazi miš (onda pas a zatim mačak).

4. Pretpostavimo da uvoznik iz New Yorka treba platiti njemačkom izvozniku iz Frankfurta 1 000 000 EUR za uvoz automobila. U New Yorku notira deviza Londona 1.5918 a deviza Frankfurta 1.1163, dok u Frankfurtu notira deviza Londona 1.4269 a deviza New Yorka 0.8976. Ispitajte na koje sve načine uvoznik može podmiriti svoj dug te koji mu je od tih načina najpovoljniji?

Rješenje. Kupnja EUR u New Yorku (1 116 300 USD), kupnja GBP u New Yorku i konverzija u EUR u Frankfurtu (1 115 565.21 USD), konverzija USD u EUR u Frankfurtu (1 114 082 USD) što je i najpovoljnije.

5. Gdje će tvrtka iz New Yorka kupiti a gdje prodati pšenicu ako ona kotira u Bonnu 22.74 EUR za 100 kg, u Stockholmu 1928.25 SEK za 1 m.t. (m.t. = metric tone = 1000 kg), u Londonu 120.81 GBP za 1 e.t. (e.t. = english tone = 1016 kg), a New York notira devizu Bonna 0.9225, devizu Stockholma 0.1079, devizu Londona 1.7050, dok su transportni troškovi iz Bonna 7%, iz Stockholma 3% te iz Londona 4%?

Rješenje. Za 100 kg pšenice plaća se: u Bonnu 22.45 USD, u Stockholmu 21.43 USD, u Londonu 21.08 USD. Kupnja u Londonu a prodaja u Bonnu (diferencija 1.37 USD na svakih 100 kg pšenice).

Literatura

- [1] M. BABIĆ, A. BABIĆ, (2003) *Međunarodna ekonomija*, MATE, Zagreb.
- [2] B. RELIĆ, (2002) *Gospodarska matematika*, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb.
- [3] B. ŠEGO, (2005) *Matematika za III. razred ekonomskih škola*, Neodidacta, Zagreb.